

ผ้า

เครื่องกำหนดฐานะทางสังคม : มุมมองจากวรรณคดี

เสถียร เป็นเหลือ*

เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ใช้เสื้อผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม เพื่อให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย และเพื่อประดับตกแต่งร่างกายให้สวยงาม จนยอมรับกันว่าเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เป็นวัฒนธรรมแขนงหนึ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของแต่ละสังคม แต่ละชาติ

การใช้ผ้าที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมของคนไทย วรรณคดีจึงเป็นกระจกบานใหญ่ที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม วัฒนธรรมการใช้ผ้าที่ปรากฏเด่นชัดในวรรณคดีไทย คือ การใช้ผ้าตามฐานะทางสังคม

ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏเอกสารต่างๆ มากมายที่แสดงให้เห็นว่า มีการใช้ผ้าเป็นเครื่องกำหนดสถานภาพ กำหนดตำแหน่ง และกำหนดวาระของผู้สวมใส่ด้วย ผู้ที่มียศศักดิ์ มีฐานะนรคตักดิ์ จะต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ ซึ่งผู้อื่นที่ไม่ได้อยู่ในฐานะนั้นจะนำไปแต่งไม่ได้ เช่น ผู้ที่เป็นกษัตริย์จะต้องทรงเครื่องที่แตกต่างไปจากผู้อื่น เหล่าขุนนางข้าราชการก็แต่งแตกต่างไปจากชาวบ้านทั่วไป ข้อกำหนดนี้ยึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถึงกับได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ออกกฎหมายตราว่าด้วยการแต่งกาย การบังคับใช้ผ้าและห้ามใช้ผ้าขึ้น¹

ลักษณะการแต่งกายที่กำหนดในกฎหมายตราฉบับนี้มีลักษณะเคร่งครัดเป็นการใช้ลักษณะของเนื้อผ้า และสีของผ้า ตลอดจนจนถึงแบบของการแต่งกายการใช้เครื่องประดับมาเป็นเครื่องกำหนดฐานะบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลในสังคม

ในกฎหมายตราสามดวง มีกฎหมายตราหลายข้อที่

กล่าวถึงการใช้ผ้าและห้ามใช้ผ้าเกินฐานะตน หากผู้ใดฝ่าฝืนก็จะต้องโทษ ดังเช่น กฎมณเฑียรบาล ข้อที่ 74 กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

อนึ่งผู้ใดตัดดอกไม้ แลนุ่งผ้าแดง ผ้าชมพูไพรำการกระทำหาเชิงมิได้ ห่มผ้านอกเสื้อ ห่มผ้าป่าเดียว นุ่งผ้าเหน็บหน้า หิวชายลอยชายเข้าในสวนประตู สนวนตะพาน สวนในรั้วไก่ ในกะลาบาด และหน้าพระที่นั่ง ประตูประทับเรือกิติ พระตำหนัก กิติฝ่ายผ้าเสื้อใช้ให้ฉีกเสียบ ดอกไม้ใช้ให้คลุกฝุ่น โทษทัณฑ์โทษหนักโทษเบา²

วรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวถึงการใช้ผ้าตามฐานะทางสังคมของบุคคลต่างๆ ตั้งแต่กษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ เรื่อยมาตลอดจนถึงสามัญชนไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

1. การใช้ผ้าของกษัตริย์

ผ้าที่กษัตริย์นำมาใช้ ซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยมีหลายชนิด ล้วนแต่เป็นผ้าอย่างดี ทอเนื้อละเอียด ทอสอดเงิน สอดทอง หรือไหมอย่างดี ได้แก่ ผ้ายกทอด้วยไหมทอง ผ้าปุมทอด้วยใยไหม ผ้ากรองทอง ผ้าเขียนทอง ผ้าปักทูล่า ผ้าปักทอง ผ้าเข็มขาบ ผ้าตาด ผ้าไหมตม ผ้าอหุ่พร ผ้าอัตลัด เป็นต้น ซึ่งผ้าเหล่านี้ส่วนมากจะนำมาใช้เป็นภูษาทรง และฉลองพระองค์ ดังจะเห็นได้จากการแต่งองค์ของตัวละครกษัตริย์ในวรรณคดีไทยเรื่องต่างๆ เช่น

ท้าวดาหาในบทละครเรื่อง อิเหนา พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

* อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

¹ ัญญภัทร จันทวิษ. ผ้าโบราณ. 2524. หน้า 29.

² กรมศิลปากร. เรื่องกฎหมายตามสามดวง. เล่ม 2 2521. หน้า 49.

สำอององค์ทรงสุคนธ์ปันทอง
ให้ทนนเนื้อผิวผ่องประไพศรี
นางในรำเพยพัชนี
ภูมิสอดทรงสนับเพลา
ภาษาเขียนทองห้องม่วง
ดอกดวงเชิงช่อฉลุฉล
ฉล่ององค์คาดเงินงามเงา
ชายแครงแสงเนาวรัตน์เรือง

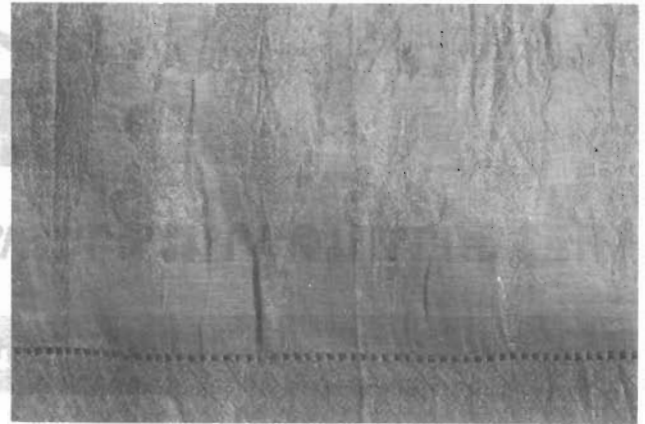
(อิเหนา : 404)

อิเหนาในบทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ทรงสุคนธ์รวยรินกลิ่นเกลา
สอดใส่สนับเพลาลายกระสัน
ทรงภาษาพื้นขาวเขียนสุวรรณ
กรวยเชิงสามชั้นบรรจงโลง
ฉล่ององค์ไหมเทศทองอร่าม
อินทรีขนดงามอำโถง
เจียรระบาคคาดเงินเงาเงิ่ง
ปิ่นแห่งสายปรุโปร่งประดับพลอย
(อิเหนา : 53)

พระรามในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ใน
พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ภาษายกแย่งยุคครุฑอัถ
โจงกระหวัดไว้วางทางหงส์
ไหมเทศศรีวทองฉล่ององค์
กระสันทรงเจียรระบาคคาดทับ
(รามเกียรติ์ ร.2 : 508)

ท้าวบรมจักร ในบทละครเรื่อง อุณรุท พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาษาห้องพรรณอุทุมพร
ช่อเชิงมิ่งกรเล่นสมุทร
ชายไหวชายแครงชมพูนุท
ฉล่ององค์แย่งยุคกนิษฐา
(อุณรุท : 39)

นอกจากษัตริย์จะใช้ผ้าอย่างดีแล้ว ผ้าเหล่านั้นยังมี
ลวดลายต่างๆ ทั้งคามยี่ง เช่น “ทรงผ้าพื้นคำอำไพ
ดวงทองอุไรจนา” คือ ผ้าพื้นคำมีดอกลายสีทองและ “ฉล่อง
องค์ประพาสคาดแล่ง ก้านแย่งลายทองเจ็ดฉัน” หมายถึง เสื้อ

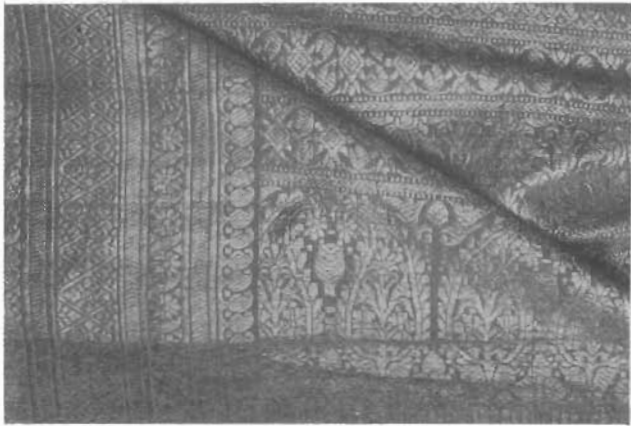

ผ้าอัครัด
ทอด้วย ไหมทองหรือแล่งเงินแล่งทองกับไหมสียกเป็นลายต่างๆ
เป็นผ้าที่ทอมาจากอินเดีย

ตัดเย็บด้วยผ้าคาดลายก้านแย่ง เป็นต้น
ลายผ้าที่ปรากฏส่วนใหญ่จะเป็นลายนกยูงและหงส์
ลายกนิษฐา ลายดาวกระจาย ลายเครือดอกไม้ ลายตะเกียง
ลายเครือพนม ลายเครือหงส์ ลายข้าวบิณฑ์ ลายครุฑยุคนาค
 เป็นต้น ดังเช่นข้อความที่ว่า
แล้วทรงสนับเพลาเชิงนาคี
ภาษายกดีเจ็ดฉัน
เป็นแย่งยกเครือกระหนกสุวรรณ
ปิ่นแห่งเพชรกุดันลายแหง
แล้วทรงฉล่ององค์เจียรระบาค
พื้นคาดเครือกระหนกแย่ง
ทรงมาลาลายดอกเพชรน้ำแดง
สิระยับจับแสงทินกร
{คาหลัง (ล.1) : 154 }

จะเห็นว่าปลายขาสนับเพลาเป็นรูปนาค ภาษาทรงเป็น
ฝ้ายกลายกระหนกฉล่องพระองค์ทำด้วยผ้าคาดลายกระหนกแย่ง
และทรงพระมาลาประดับเพชร หรือข้อความที่ว่า
ทรงภาษายกแย่งอย่างนอกร
พื้นม่วงดวงดอกดินหยง
ไหมเทศศรีวทองฉล่ององค์
กระสันทรงเจียรระบาคคาดทับ
(อิเหนา : 41)

แสดงให้เห็นถึงภาษาทรงว่าใช้ฝ้ายยกพื้นม่วง มีลายดอกไม้
ชนิดหนึ่ง คือดอกดินหยงหรือดอกทิวลิป ฉล่องพระองค์นั้นทำ
ด้วยผ้าไหมเทศที่เป็นลายริ้วลายผ้าที่กล่าวถึงเหล่านี้มีทั้งที่เขียนสี
หรือพิมพ์ลาย ปักเป็นลาย และทอยกดอก

ผ้าเยียรกับ

บางที่เรียกว่าผ้ายกละคร ทอด้วยไหมสีควบกับไหมเงินไหมทอง หรือเงินแดงทองแดงยกเป็นลายดอกไม้ เป็นทองมากมีพื้นไหมน้อย ส่วนมากจะทอมาจากอินเดีย

2. การใช้ผ้าของสตรีในราชสำนัก

การใช้ผ้าของสตรีในราชสำนัก ซึ่งได้แก่ พระมเหสี พระธิดา เหล่าสนมนางใน ซึ่งถือว่าเป็นพวก “ชาววัง” การใช้ผ้าของสตรีเหล่านี้ส่วนมากจะแตกต่างไปจากสตรีชาวบ้านโดยทั่วไป โดยเฉพาะเหล่าสนมนางในซึ่งมักจะแต่งตัวโอ้อวดกัน

ผ้าที่สตรีในราชสำนักนิยมใช้ ได้แก่ ผ้ายก ทั้งยกทอง และยกไหม ผ้าสุทริต ผ้าลายอย่าง ผ้าเขียนทอง ผ้าอุทุมพร ผ้าโกสโยทสตร์ ซึ่งจะใช้เป็นผ้านุ่ง ส่วนผ้าที่นำมาทอเป็นสไบ ผ้าทรงสะพัก ได้แก่ ผ้ากรองทอง ผ้าวีวทอง ผ้าแพร ผ้าคาด ผ้าปักทอง ผ้าไหม ผ้าใยบัว เป็นต้น ดังจะเห็นได้จาก การแต่งตัวของพระมเหสี พระธิดา สนมนางใน ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยเรื่องต่างๆ เช่น

นางอุษาในบทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

พระสอดใส่ส่นับเพลลาเครือหงส์
 ภูษาทรงลอยลายเชิงไกรสร
 นางทรงผ้าทิพย์อุทุมพร
 เครื่องกำนลินนรกรกราย

(อุณรุท : 360)

นางยอพระกลิ่นในบทละครนอกเรื่อง มณีพิชัย พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

นุ่งโกสโยทสตร์ผ้าทิพย์
 ห่มสีทับทิมขลิบลูกไส
 เข็มขัดประจำยามงามวิไล
 สอดใส่สร้อยสะอึ่งพริ้งพราย

(บทละครนอก ร.2 : 357)

นางบุษบาในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ให้ทรงภูษายกพื้นดอง
 ห่มสไบคาดทองผ่องใส
 สอดสีทับทิมขับใน
 แล้วใส่สร้อยสะอึ่งสังวาลทรง

(อิเหนา : 357)

การแต่งตัวของเหล่านางสนม ในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

นุ่งยกแต่ละอย่างต่างสีกัน
 วิวสุวรรณคาดดอกเอาออกห่ม
 คาดเข็มขัดรัดรอบเอวกลม
 ใส่กรอบหน้าถมราชาวดี

(อิเหนา : 218)

การแต่งตัวของนางกำนัลในบทละครเรื่องสิงหไกรภพ ของสุนทรภู่

บ้างอาบน้ำรำผ้าทาแป้งผัด
 ให้ข้าซัดขมื่นให้ใส่ส้อมมะขาม
 นุ่งผ้าไหมใส่แหวนทองแต่สองยาม
 จะคอยตามเสด็จท้าวเจ้าพารา

(นิทานคำกลอนสุนทรภู่ : 99)

การแต่งตัวของเหล่าสาวชาววังในเรื่องพระอภัยมณี ของ สุนทรภู่

ข้าหลวงเหล่าชาววังยังกำตัด
 นุ่งสุทริตขัดแต่ล้วนแพรสี
 ห่มมุ่มเหล่าเจ้าชู้ลูกผู้ดี
 เห็นสตรีรูปงามตามเป็นพรวน

(พระอภัยมณี : 128)

3. การใช้ผ้าของขุนนางและข้าราชการในราชสำนัก

การใช้ผ้าของขุนนางและข้าราชการในราชสำนัก ถือว่าเป็นการใช้ผ้าของชนชั้นสูง ซึ่งมีแบบแผนในการแต่งกายแบบหนึ่งที่ใช้เนื้อผ้าสีสันที่ดี ละเอียดประณีต และมีค่าสูง เป็นเครื่องกำหนดตำแหน่ง และฐานะทางสังคม ผ้าที่ขุนนางและข้าราชการเหล่านี้นำมาใช้ ได้แก่ ผ้าปุม ผ้ายกทอง ผ้าม่วง ผ้าสาบ ผ้าไหมค และผ้าสมปัก เป็นต้น โดยเฉพาะผ้าสมปักนั้นเหล่าขุนนางจะนุ่งผ้าสมปักทุกคนแต่กำหนดตำแหน่งผู้ใหญ่และผู้ย่อยด้วยสี และลายปักต่างกัน เป็นต้นว่า ขุนนางชั้นเสนาบดีนุ่งผ้าสมปักปุมทองนาคขุนนางชั้นต่ำลงมานุ่งผ้าสมปักยก

และสุมปักลาย เป็นต้น³

วรรณคดีไทยหลายเรื่องได้สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการใช้ผ้าของขุนนางและข้าราชการในราชสำนัก ตามตำแหน่งหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการแต่งตัวของขุนนางและข้าราชการในวรรณคดีเรื่องต่างๆ เช่น

การแต่งตัวเข้าเฝ้าพระพันวษาของเจ้าคุณธูปติ ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ครานั้นท่านเจ้าคุณธูปติ
ทราบว่าได้เวียงเมืองเชียงใหม่
สั่งนายเวรทันทีด้วยดีใจ
คัดบอกไว้วามาให้เรา
นุ่งสุมปักปุมแดงแยงนาคราช
หียบผ้ากรายมาคาคับนั้นเวยเข้า
จวนเสด็จออกข้างหน้าเวลาเช้า
ก็รีบไปคอยเฝ้าพระทรงธรรม

(ขุนช้างขุนแผน : 740)

การแต่งตัวเข้าเฝ้ากษัตริย์ของเหล่าขุนนางในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ให้พลาญตามไปนั่งตรงตั้งของ
ตามทำนองพระหมื่นศรีสั่งถ้ว
ฝ่ายข้าเฝ้าเจ้าพระยาเวลาจวน
ต่างก็ชวนกันเข้ามาหน้าพระโรง
นุ่งสุมปักชกชายกรายกริดเล็บ
ผ้ากราบเหน็บแนบหน้าคุดำโง
พอเวลาหน้าที่ถ้วสนี่โง
เข้าพระโรงพร้อมหน้าข้าราชการ

(ขุนช้างขุนแผน : 589)

การแต่งตัวของขุนนางข้าราชการในบทละครเรื่องดาหลัง

ฝ่ายพลมนตรีน้อยใหญ่

ก็โอ้อวดประกวคไปตามหน้า

นุ่งสุมปักเสื้อครุยกรายมา

เห็นสาวข้าเลี้ยงดาเมียงมัน

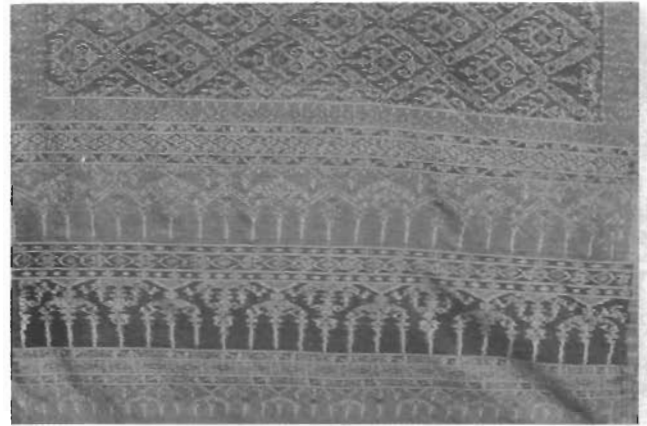
{ดาหลัง (ล.1) : 550 }

การแต่งตัวของขุนนางในบทละครเรื่องโอเนา

ราชินิกุลขุนนางตำแหน่งนา

เข้ามาพร้อมพรทั้งสองฝ่าย

³มณีรัตน์ ท้วมเจริญ ผ้าและเครื่องแต่งกายโบราณ. 2521 หน้า 32.

ผ้าปุม

ทอจากใยไหมที่มีดแล้วย้อมเป็นสีต่างๆ วิธีการทอและการทอคล้าย การทอผ้ามัดหมี่ ผ้าปุมจะต่างกับผ้ามัดหมี่ตรงที่ผ้ามัดหมี่ไม่มีเชิง แต่ ผ้าปุมมีเชิง

ต่างคนต่างนุ่งสุมปักลาย

คาดเสื้อครุยกรายตามทำนอง

(อิเหนา : 238)

ผ้าของขุนนางและข้าราชการในราชสำนักนั้น นอกจากจะซื้อทามาใช้เองแล้วส่วนมากจะได้รับพระราชทานผ้าสุมปักต่างเงินเดือน สำหรับไว้นุ่งเข้าเฝ้า เรียกว่า ผ้าหวัดรายปี เพราะได้รับปีละหน ส่วนบรรดาขุนนาง ข้าราชการหรือแม่ทัพนายกองที่ทำความดีความชอบ เช่น รบศึกชนะ พระเจ้าแผ่นดินก็จะทรงปูนบำเหน็จรางวัลให้เป็นพิเศษ และของอย่างหนึ่งที่ทรงใช้ปูนบำเหน็จรางวัล คือ ผ้า ดังที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนที่พลาญงามและขุนแผนชนะศึกเชียงใหม่ พระพันวษาได้พระราชทานรางวัล เสื้อผ้ามากมาย ทั้งเสื้อไหมเทศแพรจีน ผ้าสาบ และผ้าสุมปักตามตำแหน่งตั้งข้อความว่า

แล้วจึงตรัสสั่งคลังวิเศษ

ให้จัดเสื้อไหมเทศอย่างกำนแยง

แพรจีนดวงพุดตานสาบสีแดง

ทั้งสุมปักตามตำแหน่งขุนนางใน

(ขุนช้างขุนแผน : 678)

4. การใช้ผ้าของเหล่าทหาร

การใช้ผ้าของเหล่าทหารที่ปรากฏในวรรณคดีไทย มีลักษณะที่แตกต่างกัน คือหากเป็นพลทหารโดยทั่วๆ ไป ก็จะใช้ผ้าแบบหนึ่ง ตามหมวดหมู่ของตน ผ้าที่นิยมใช้เป็นกางเกง ได้แก่ ผ้ามีสทู้ และผ้าที่ใช้ตัดเสื้อ ได้แก่ ผ้าปศุ ผ้าสีจันทร์ และผ้าพื้นหรือผ้าสีต่างๆ โดยเฉพาะสีแดง หากเป็นระดับนายทหารก็จะใช้ผ้าแตกต่างกันไป เช่น ผ้ากำมะหยี่ ผ้าไหมด ผ้ายก

วรรณคดีไทยหลายเรื่อง
ได้สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการใช้ผ้าของขุนนาง
และข้าราชการในราชสำนัก
ตามตำแหน่งหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน
ดังจะเห็นได้จากการแต่งตัวของขุนนาง
และข้าราชการในวรรณคดีเรื่องต่างๆ

ผ้ากรองทอง เป็นต้น

การใช้ผ้าของเหล่าทหารเหล่านี้ปรากฏอยู่ในวรรณคดี
ไทยเรื่องต่างๆ เช่น

การแต่งตัวของเหล่าทหารปืนของอิเหนา ในบทละคร
เรื่องอิเหนา

อันพลเดินหน้าหลังทั้งนั้น
เสื้อม่วงเหมือนกันเป็นคู่คู่
ทหารปืนพันเสื้อปัสตุ
ใส่กางเกงมีสรูว์สีแดง

(อิเหนา : 663)

การแต่งตัวของทหารพระราม ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ทหารปืนแบกปืนดินดาษ
ใส่เสื้อสักทลาดผาดผุด
บ้างโพกผ้าลงยันต์กันอาวุธ
คาดตระกรุดดอกเดียวเขียวหมุดัน

(รามเกียรติ์ ร.2 : 626)

การแต่งตัวของเหล่าทหารวิรุญจำบัง ในบทละครเรื่อง
รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน
ภาลัย

ทั้งซ้ายขวามาถ้วนกระบวนเกณฑ์
ถือโล่เขนเขียนหน้าราวหู
พวกไพร่ใส่เสื้อปัสตุ
ถือทวนลั่นพู่จามรี

(รามเกียรติ์ ร.2 : 433)

การแต่งตัวของทหารทั่วกรุงพาด ในบทละครเรื่อง
อุณรุท

ถัดมากรมทอกกลอกแกว่ง
เสื้อแดงดวงลายฉุยฉิน
ถัดมาขัดดาบยี่นยัน

ใส่เสื้อสีจันทรสุพรรณพราย
ถัดไปเสื้อไหมคม่วงอ่อน
กรกุ่มธนูศรประลองสาย
ถัดไปถือทวนกริชกราย
สอดใส่เสื้อลายเขียนทอง

(อุณรุท : 130)

การแต่งตัวของเหล่าทหารข้างต้นจะเห็นว่ามีการใช้ผ้า
แตกต่างกันออกไปตามหมวดหมู่ โดยเฉพาะการใช้สีของผ้า
ส่วนการแต่งตัวของเหล่าทหารนั้นจะใช้ผ้าที่ดีกว่าพลทหารทั่วไป
เช่น การแต่งตัวของนายทหารฝ่ายอิเหนาในบทละครเรื่องอิเหนา

ขุนหมื่นนายร้อยน้อยใหญ่
ล้วนใส่เสื้อดำกำมะหยี่
โพกสีทับทิมบางอย่างดี
ขัดกระบี่บังทองทุกคน

(อิเหนา : 168)

การแต่งตัวของกรุงกาฬนายทหารฝ่ายเชียงใหม่ ใน
เสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน

ครานั้นกรุงกาฬชำนายทัพ
จับจับเครื่องอาวเข้าตักแต่ง
นุ่งยกอย่างสาวชาวดอกแดง
ใส่เสื้อกรองทองแล่งเป็นแย่งครุฑ

(ขุนช้างขุนแผน : 761)

5. การใช้ผ้าของสามัญชนทั่วไป

การใช้ผ้าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะเห็นว่าช่วงหนึ่ง
มีระเบียบ กฎเกณฑ์เคร่งครัดมาก ตามกฎหมายเทียบบาล ดังที่
รัชกาลที่ 1 ทรงกำหนดแม้ระยะหลังดูจะผ่อนคลายเป็นบ้าง
ก็ตาม แต่ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงถือเป็นประเพณีอยู่ การใช้
ผ้าของชาวบ้านหรือสามัญชนทั่วไป จึงเรียบง่ายตามอัตภาพ
นอกจากว่าจะมีเทศกาลหรือโอกาสพิเศษจึงแต่งกันเต็มที่ การ
แต่งกายส่วนมากจะนุ่งผ้าเป็นหลัก ผ้านุ่งก็จะเป็นพวกผ้าพื้น
หรือไม่ก็ผ้าลายเนื้อเรียบๆ นิยมการ “นุ่งผืนท่มผืน” ทั้งผู้ชาย
และผู้หญิง

ผ้านุ่งผู้ชายส่วนมากจะเป็นผ้าตาต่างๆ เช่น ผ้าตาโอง
ผ้าตาสมุก นอกจากนั้นก็ยังมีผ้าลาย ผ้ากุศราช ผ้านุ่งผู้หญิง ได้แก่
ผ้าตาบัวปอก ผ้าตาเกลือตา ผ้าตาขมิ้น ผ้าตามะกล่ำ เป็นต้น
และท่มผ้าดอกส้มเทียน ผ้าขาวม้า ผ้าตาตกราง ผ้าไหมตะเกา
 เป็นต้น

การใช้ผ้าของสามัญชนนั้นปรากฏในวรรณคดีไทยหลาย

เรื่อง โดยเฉพาะในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน สะท้อนให้เห็น
วัฒนธรรมการใช้ผ้าของสามัญชน หรือของชาวบ้านไว้อย่างเห็น
ได้ชัด เช่น

การแต่งตัวของนางทองประศรี และเจ้าแก้วเพื่อนบ้าน
เพื่อจะไปขอนางทิมพิลาไลยให้ทลายแก้ว

เจ้าแก้วรับคำแล้วอำลา

ไปเคหาแต่งตัวขมิ้มมัน

นุ่งผ้าตามะกล่าดูขำครัน

ห่มปักไหมมันดูเหมาะสม

ทองประศรีนุ่งผ้าดาบัวปก

ห่มขาวพุดดอกดูสมหน้า

พร้อมกันทันใดก็โคลคลา

ข้าถือสมุกหมากสากตะบัน

(ขุนช้างขุนแผน : 173)

การแต่งตัวของนางแก้วกริยาตอนจะไปพบขุนแผน

อาบน้ำทาแป้งแต่งกายา

น้ำมันทาถูหมพอสมตัว

นุ่งดาเล็ดงาห่มผ้าผวย

ไม่ชุ่มช่วยด้วยระคายเป็นมายผ้า

(ขุนช้างขุนแผน : 522)

นอกจากนี้วรรณคดีไทยเรื่องอื่นๆ อีกหลายเรื่องก็สะท้อน
ให้เห็นการใช้ผ้าของชาวบ้าน เช่น

การแต่งตัวของชาวบ้านนอก ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พวกผู้หญิงสาวชาวบ้านนอก

ห่มขาวนุ่งบัวปกพอกผัดหน้า

เดินสะตูดชุดเซเขาเฮฮา

หน้าดาตื่นเกือกะเบ้อกะบัง

(รามเกียรติ์ ร.2 : 168)

อย่างไรก็ตามการใช้ผ้าของสามัญชนนั้น อาจจะมีแตกต่าง
กันไปบ้างตามฐานะเศรษฐกิจ เพราะคนที่มั่งมีก็อาจซื้อหาผ้าดีๆ
มาใช้ด้วย ดังจะเห็นได้จากการแต่งตัวของขุนช้าง ในเสภาเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน เช่น การแต่งตัวไปวัด

นุ่งยกลายกระหนกเหมหงส์

เหมือนผ้าทรงใครใคร่หาไม่

เกี่ยวसानปักทองกรองดอกไม้

ผ้าเช็ดเทื่อโคลไสชมพู

ครั้งนี้จะแต่งไปให้ยิ่งยวด

จะไปอวดนางทิมให้อิ่มมอยู่

นิ้วก้อยใส่รังแตนแหวนงู

นิ้วชี้เชิงชุนั้นแหวนเพชร

(ขุนช้างขุนแผน : 64)

ครอบครัวของนางทิมพิลาไลย ก็เป็นครอบครัวที่มีฐานะ
มั่งมีพอสมควร การแต่งตัวของนางทิมพิลาไลยจึงใช้ผ้าอย่างดี
เหมือนสาวชาววัง ดังจะเห็นได้จากตอนที่นางทิมพิลาไลยแต่ง
ตัวจะไปวัด ดังข้อความว่า

เอาซี่สีพันเป็นมันขลิบ

กระจกสองเงาวัับดูจับแสง

นุ่งยกลายกระหนกพื้นแดง

ก้านแย่งทองระยับจับดาพราย

(ขุนช้างขุนแผน : 66)

ผ่านนอกจากจะเป็นเครื่องกำหนดและแสดงฐานะทางสัง
คมดังที่กล่าวมาแล้วการใช้ผ้ายังเกี่ยวข้องไปถึงเรื่องของความ
เชื่อและค่านิยม ตลอดจนเวลาและโอกาสอีกด้วย การเลือก
ใช้ผ้าจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดี
ไทยควบคู่ไปกับวิถีชีวิตของคนไทยในอดีต โดยเฉพาะสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์ตอนต้น

ปิ่นแก้ว

บรรณานุกรมวรรณคดีไทย

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. ดานหลัง 2 เล่ม. พระนคร : แพร่พิทยา 2515.

. บทละครเรื่องอุณรุท. พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, 2514.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครนอกพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2530.

. ปอเกีรรมเกียรติ์. พิมพ์ครั้งที่ 9, พระนคร : กรมศิลปากร, 2517.

. อีเหนา. พระนคร : บรรณาคาร, 2517.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระและคนอื่น ๆ. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, พระนคร : ศิลปบรรณาคาร, 2517.

ศิลปากร, กรม. ชีวิตและงานของสุนทรภู่. กรุงเทพมหานคร : เสริมวิทย์บรรณาคาร 2518.

สุนทรภู่. พระอภัยมณี. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2499.